УДК 929:316.344.42-029:7(477.46)"19/20"]:39(=161.2)-043.83](045)

https://doi.org/10.52058/2786-6300-2025-11(41)-633-646

Кузнець Тетяна Володимирівна доктор історичних наук, професор, кафедра історії України. Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-9282-110X

Хоменко Дарія Дмитрівна здобувач вищої освіти ОС «Бакалавр» 4-го року навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань

УТВЕРДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ ШЛЯХОМ УКЛАДАННЯ БІОРАМ ТВОРЧОЇ ЕЛІТИ XIX-XX СТ.: УМАНСЬКИЙ КЕЙС

Анотація. У статті систематизовані біографічні відомості представників творчої еліти, які народилися чи працювали на Уманщині XIX-XX ст., з акцентом на їх творчий і мистецький спадок, що витворювався на традиціях української культури і, у такий спосіб, сприяв їх збереженню та розвитку. **Наукова новизна.** Комплексно представлено біорами архітектора з Умані Олександра Камінського, художників з Уманщини Івана Їжакевича, Герасима Подхалюзіна і Григорія Турчака з метою привернення уваги до їх внеску у світову та українську культурну спадщину. Зазначається, що, не дивлячись на колоніальну асиміляторську політику російсько-радянської влади щодо України, культура розвивалася і український народ виплекав цілу плеяду талановитих митців. Їх творчий спадок поповнив золоту скарбницю досягнень людства. **Основні результати**. У культурному просторі Уманщини у XIX-XX ст. формувалась плеяда талановитих особистостей, які увійшли до золотого фонду культурної еліти. Не дивлячись на зумовлені підневільним становищем України несприятливі історичні чинники, які проявлялися «викачуванням» талантів з українського соціуму, все ж глибокі корені української культури проростали на національному грунті потужними творчими талантами. На прикладі тільки одного невеликого регіону – Уманщини видно, що з українського соціуму виходили непересічні особистості, творча спадщина яких є не тільки національним надбанням, а й частиною загальнолюдської культурної скарбниці.

Культурна спадщина, як частина культури, варта збереження, пошанування і використання. Особливо в роки російсько-української війни вона стає чинником спротиву та збереження національної ідентичності. Тому на часі пропагування відомих і маловідомих зразків культурної спадщини, демонстрація

світові осібності культурного поступу українства навіть в умовах перебування під російсько-радянською владою.

Ключові слова: мистецька еліта, українська національна ідентичність, культурна ідентичність, Уманщина, Олександр Камінський, Іван Їжакевич, Герасим Подхалюзін, Григорій Турчак.

Kuznets Tetiana Volodymyrivna Doctor of Historical Sciences, Professor, Department of History of Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-9282-110X

Khomenko Dariia Dmytrivna Bachelor's Degree Student (4th year), Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman

AFFIRMATION OF UKRAINIAN NATIONAL IDENTITY THROUGH THE COMPILATION OF BIOGRAPHICAL PROFILES OF THE CREATIVE ELITE OF THE 19TH–20TH CENTURIES: THE UMAN CASE

Abstract. The article systematizes biographical information about representatives of the creative elite who were born or worked in the Uman region in the 19th–20th centuries, with an emphasis on their artistic and creative heritage, which was shaped by the traditions of Ukrainian culture and thus contributed to its preservation and development.

Scientific novelty. The study comprehensively presents biographical profiles of Uman architect Oleksandr Kaminskyi, and artists from the Uman region – Ivan Yizhakevych, Herasym Podkhaliuzin, and Hryhorii Turchak – with the aim of drawing attention to their contribution to Ukrainian and world cultural heritage. It is noted that, despite the colonial and assimilatory policy of the Russian-Soviet authorities toward Ukraine, culture continued to develop, and the Ukrainian people nurtured an entire generation of talented artists whose creative legacy enriched the golden treasury of humanity's achievements.

Main results. In the cultural space of the Uman region in the 19th-20th centuries, a constellation of gifted individuals was formed, who became part of the golden fund of the cultural elite. Despite the adverse historical circumstances caused by Ukraine's dependent position – which manifested in the "draining" of talent from Ukrainian society – the deep roots of Ukrainian culture continued to grow in the national soil, producing powerful creative personalities. The example of just one small region – Uman – demonstrates that the Ukrainian social milieu produced remarkable individuals whose creative heritage constitutes not only a national asset but also a part of the universal cultural treasury.

Cultural heritage, as an integral component of culture, deserves preservation, respect, and active use. Especially in the years of the Russian-Ukrainian war, it

becomes a factor of resistance and a means of safeguarding national identity. Therefore, it is timely to promote both well-known and lesser-known examples of cultural heritage, and to demonstrate to the world the distinctiveness of Ukraine's cultural progress, even under the conditions of Russian-Soviet domination.

Keywords: artistic elite, Ukrainian national identity, cultural identity, Uman region, Oleksandr Kaminskyi, Ivan Yizhakevych, Herasym Podkhaliuzin, Hryhorii Turchak.

Постановка проблеми. Реалізація державної політики національної пам'яті Українського народу передбачає здійснення наукових та краєзнавчих досліджень, у тому числі і про осіб, які зробили особистий внесок у розвиток української культури. Тому звернення до біографій непересічних особистостей, які внесли вагомий внесок у світову та українську культуру, є цілком умотивованим. Актуальності такому зверненню додає те, що тривалий час російські ідеологи, потрібно визнати, не безуспішно, привласнювали культурні надбання українців, яких відірвали з національного ґрунту, і, водночас, замовчували не визнавали творчої праці тих, хто продовжував народні культурні традиції. Серед таких митців є непересічні особистості з Умані чи Уманщини, чи ті, творчий талант яких розквітнув у нашому краєві. Це десятки імен, наукові, творчі, мистецькі біографії яких ще не написані. Фрагментарні відомості про них містяться у довідкових виданнях, мистецьких альбомах чи текстах екскурсій працівників історичних та краєзнавчих музеїв. А саме повний життєпис таких особистостей з характеристикою їх творчого спадку слугував би зразком для наслідування молоддю, сприяв би утвердженню національної і культурної ідентичності, доповнював би історію та культуру України.

Місто Умань і історична Уманщина, як значний територіальний простір, на якому у різний час існували Уманський козацький полк (1648-1713 рр.), Уманський повіт (1796-1923 рр.), Уманський район (1923 – дотепер), завжди мали поліетнічний склад населення. В результаті українсько-польсько-єврейсько-російських культурних взаємовпливів формувалося своєрідне культурне середовище, яке, у свою чергу, впливало на появу талановитих особистостей. Серед них: архітектор Олександр Камінський (1829-1897 рр.), художники Іван Їжакевич (1864-1962 рр.), Герасим Подхалюзін (1880-1945 рр.), Григорій Турчак (1890-1967 рр.) і десятки інших більше чи менше відомих митців, імена яких чекають гідного пошанування. Спільною у них була не тільки географія народження чи професійного становлення, а й те, що в умовах панування російсько-радянської влади вони продовжували традиції народної культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Історіографія задекларованої теми не може вважатися достатньою. Її складають коротенькі наукові розвідки, публікації з нагоди ювілейних дат в періодичній пресі, авторами яких є

працівники Уманського художнього музею Тамара Гай [1] та Валентина Коробань [3; 4; 5]. Важливе джерелознавче значення має публікація частини епістолярію Івана Їжакевича, здійснена науковим співробітником відділу образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського НАН України Оксаною Сторчай [9]. Це листи І. Їжакевича до учня і колеги Федора Коновалюка за 1941-1961 рр., які супроводжуються вступною статею, коментарями та ілюстраціями. Як зазначала сама авторка, така публікація «дозволить здійснити реконструкцію образотворчої спадщини художника зазначеного періоду, атрибуцію його творів і, в першу чергу, уточнення дати їхнього створення та визначення співавторства» [9, с. 479]. Тому включення інформації з листів у біораму І.С. Їжакевича – завдання на часі.

Мета статті полягає у двоєдиному завданні: систематизувати розпорошені по різних джерелах відомості про архітектора Олександра Камінського, художників Івана Їжакевича, Герасима Подхалюзіна, Григорія Турчака та привернути увагу до їхнього творчого та мистецького спадку з метою гідного пошанування їх діяльності та оцінки внеску в українську культуру.

Виклад основного матеріалу. Історія архітектури знає чимало імен, але серед них є такі, життєписи яких навмисне не поширюють. Мається на увазі те, що про коріння видатних особистостей в імперських наративах не повідомлялося. Так сталося і з Олександром Камінським – архітектором, якого сьогодні зазвичай називають «московським», і мало хто згадує, що насправді він народився далеко від Москви: в українському місті Умань. Він творив для Третьякових, Морозових, Боткіних, Коншиних – людей, що формували обличчя тодішньої Москви.

Народився О. Камінський 28 грудня 1829 році в Умані. Це підтверджується записом в метричній книзі Уманського парафіяльного костьолу, зробленим 7 листопада 1834 року [12]. Навчався О. Камінський в Петербурзькій академії мистецтв. Згодом, як і багато інших талановитих архітекторів, він вирушив на стажування за кордон. У Парижі познайомився з Павлом Третьяковим, засновником майбутньої Третьяковської галереї, а згодом – одружився з його сестрою Софією. Шлюб із Софією Третьяковою фактично закріпив його зв'язки з багатими купецькими родинами Москви, для яких він і створював свої шедеври.

Його архітектурний стиль – це пізня еклектика, що поєднувала елементи готики, класицизму і традиційного. Він проектував особняки, лікарні, торгові біржі, перебудовував стару нерухомість під прибуткові будинки. Будівлі Камінського вирізнялися розкішшю, витонченим поєднанням стилів і прагненням до репрезентативності. Серед найвідоміших творінь відомого майстра не лише «Третьяковка», а й будівлі Московської купецької біржі, Олександрівської

лікарні, численних особняків іменитих москвичів, Царський павільйон Всеросійської виставки у Москві та справжня перлина храмової архітектури – Спасо-Преображенський собор підмосковного Миколо-Угренського монастиря [12].

Катастрофа на вулиці Кузнецький міст в Москві стала не просто особистою трагедією Олександра Камінського, а справжнім символом кризи будівельної галузі того часу. У 1888 році на цій вулиці обвалився прибутковий будинок Московського купецького товариства, який будувався за проектом О. Камінського. Винним зробили саме архітектора, але він не став мовчати й відкрито заявив про справжні причини катастрофи.

О. Камінський аргументовано звинуватив замовників у грубих порушеннях проєкту та елементарних норм будівництва. Він не приховував правду: справа була не в одиничній помилці, а в загальноприйнятій практиці економії на матеріалах і нехтуванні безпекою заради здешевлення та прискорення будівництва. Власники прибуткових будинків постійно тиснули на архітекторів і підрядників, вимагаючи якомога швидшого зведення споруд за мінімальні кошти. Проте його викриття йому не пробачили. Він втратив не лише посаду, а й підтримку впливових покровителів та замовників. Його ім’я, ще вчора шановане у будівельних колах, почало зникати з міських замовлень.

Втративши репутацію, він намагався повернутися в професію і заснував журнал для популяризації своїх робіт, але успіху не досяг. Його останньою роботою став храм святого Серафима Саровського, освячений вже після його смерті. Камінський помер у 1897 році, залишившись у тіні тих, кому він створював архітектурну велич. Так уманчанин прикрашав Москву, а його повна біографія не написана ні в Росії, ні в Україні.

У час крадіжок північним сусідом української історії та досягнень непересічних особистостей – вихідців з України, варто пам’ятати імена учасників та творців історичного та культурного процесів. Олександр Камінський – не просто московський архітектор, а вихідець з України, чий талант залишив слід у світовій архітектурі. Його невиправдано забуте ім’я потребує пошанування, а найперше – створення детальної мистецької біографії талановитої особистості.

Повної мистецької біографії вимагає і Іван Сидорович Їжакевич, чиї роботи стали значним здобутком української художньої традиції. Він є одним з найвизначніших українських художників, його роботи охоплюють різноманітні жанри: від іконопису та розпису церков до книжкової графіки, живопису та пейзажів. Через свою багатогранну творчість він заслужив місце серед найвідоміших митців епохи. Його картини прикрашають музеї по всій Україні, а сам художник залишив після себе багату спадщину.

Іван Їжакевич народився 18 січня 1864 року в бідній селянській сім’ї, яка мешкала в мальовничому селі Вишнопіль, що на той час відносилося до Уманського повіту [5]. Дитинство не було легким: через бідність він не міг

мріяти про школу. Однак, природний талант і допитливість дозволили йому навчитися писати і читати самотужки. Перші ознаки таланту майбутнього митця з'явилися в ті часи, коли він захоплювався народними піснями та казками, що передавали дух українського народу, і вуглинкою на задній стіні глиняної повітки малював їх героїв.

Ще неповнолітнього дядько, що мешкав у Києві, влаштував І. Їжакевича на службу посохоносцем в Братському монастирі, де хлопець почав проявляти свої здібності в малюванні. Це стало початком його шляху в мистецтво. Невдовзі батьки віддали І. Їжакевича до іконописної школи Києво-Печерської Лаври, де він показав чудові результати. Його талант не залишався непоміченим, і Іван почав отримувати похвали від викладачів і зауваження від критиків. Згодом, після того як він намалював автопортрет, він звернувся до Миколи Мурашка (1844-1909). Художник і педагог Микола Іванович Мурашко організував і очолив рисувальну школу, яка проіснувала 25 років (1875-1901 рр.) як навчальний художній заклад в Києві і утримувалася коштом мецената Івана Терещенка. У ній відшліфовували свої таланти чимало здібних юнаків, а Іван Їжакевич поповнив когорту її найталановитіших вихованців. Мурашко був вражений майстерністю І. Їжакевича та швидкістю його роботи і вирішив взяти його помічником. Відтак, у 1882-1884 роках І.С. Їжакевич навчався в школі Мурашка, а також брав участь у реставрації фресок XII століття в Кирилівському монастирі під керівництвом Михайла Врубеля та Андріана Прахова.

На початку 1884 року Їжакевич вирушив до Петербурга, щоб вступити до Академії мистецтв. Хоча він запізнився на екзамен, а потім два місяці добивався дозволу скласти його окремо, в результаті наприкінці того ж року він став вільним слухачем Академії [11, С.53]. Згодом він став ілюстратором столичних журналів: «Солнце Росии», «Север», «Нева» [5].

У 1905-1906 роках Іван Їжакевич працював художнім керівником рисувальної школи в Києво-Печерській Лаврі. Про його педагогічний хист свідчить той факт, що вже наприкінці навчального року його учні брали участь у лаврських розписах за ескізами і під керівництвом майстра. До того ж, І.С. Їжакевич був зайнятий розписом трапезної церкви і палати Києво-Печерської лаври з 1904 р. до 1908 р. [9, С.480]

У автобіографії про ці роки навчання український живописець Федір Коновалюк, який у 1903-1909 рр. навчався в Лаврській іконописній майстерні зазначав: «В Лаврській школі був учителем художник І. С. Їжакевич. Це був учитель, який вів школу не як хотілося начальству, а як йому здавалося потрібним. Він не вчив учнів малювати ікони, а вчив малювати з натури та композиції. Це начальству не подобалось і його звільнили» [8, С. 217-218]. У цій інформації допущена неточність, так як І. Їжакевич в одному з листів повідомляв про це по-іншому: він викладав у Лаврській живописній школі лише один

навчальний рік – 1905/1906. «В Лаврській школі я працював один рік як учитель, безплатно. Це було мною зроблено, щоб поквитатись з лаврою за те, що колись тут вчився, а по другому плану, яким я мав оградити себе від духовного Собору втручання в мою справу, справу мого плану. План на протязі одного року був виконаний, і в результаті всі працівники – учні в цій розпису [sic] одержали нагороду по постановленію Митрополита Флавіана, але далі працювати я одмовився. Духовний Собор видав таке постановіленіє, коли мені належало уже перейти на платню, а саме: малювати ікони і учнів водити в праздничні дні в церкву. Я на це незгодився і покинув школу, а всю роботу учнів, що робилась на протязі року монахи найшли непотрібною і все спалили» [9, с.479-480].

Іван Їжакевич розписав Свято-Покровську церкву в Покровському монастирі в Києві. У рамках благодійної акції 1910 року разом з українським живописцем, графіком і педагогом Фотієм Красицьким (1873-1944 рр.) він взяв участь у випуску плакату з портретом і біографією Тараса Шевченка, який став справжнім символом української нації. Плакат був надрукований накладом 100 тисяч примірників – нечуваним для того часу.

Між 1902 і 1910 роками Їжакевич працював над розписами Церкви Всіх Святих і Храму преподобних Антонія та Феодосія Печерських. У 1911 році, розписуючи церкву святого Георгія на околиці села Пляшева (тепер – Рівненської області), на місці Берестецької битви, він відвідував Почаївську лавру. Роботи в церкві села Пляшева тривали до середини 1914 року, коли їх перервала Перша світова війна. До того часу разом з учнями він розписав фасад будівлі композицією «Голгофа», створив чотири портрети на колонах, оздобив склепіння над балконом, а також ворота і двері [2, С. 1099]. У 1915 році під час австро-угорської окупації Пляшевої скит на «Козацьких могилах» було пограбовано, дзвін та картини Івана Їжакевича вивезли невідомо куди.

В роки війни художник ілюстрував український «Буквар», а також написав кілька п'єс, зокрема – «Гречаники» та «Стара школа», для яких підбирав музичний супровід. У 1917 році повернувся до Києва. Там у 1919 році спільними зусиллями художників було створено першу професійну спілку художників міста, членом якої став і Іван Їжакевич. Працював він у різних стилях: книжковій графіці, монументальному живописі (розпис Борисоглібської церкви, Успенського собору), писав портрети та пейзажі.

На початку 1920-х років Іван Сидорович викладав у середній школі, ілюстрував шкільні підручники, створював наочні посібники. Як потребу часу, він виготовляв декорації для сцен у робітничих клубах. На замовлення музеїв писав історичні картини, серед яких: «Торг невільниками в Туреччині», «Уманська різанина», «Бунт селян у селі Веселому», «Повстання киян у 1113 році» та ін. У 1930-х роках виконував замовлення для Геологічного музею АН УРСР. Створив понад десяток тематичних панно для будинку-музею Т. Шевченка,

зокрема: «Історія землі», «Гайдамаки в Умані», «Перебендя», «Зустріч Т.Шевченка з сестрою Яриною», «Похорон Шевченка» тощо. А один з найкращих його творів – «Мені тринадцятий минало...» (1935 р.) – має автобіографічний сюжет. Згодом І. Їжакевич все більше зосереджувався на ілюструванні літературних творів: «Кобзаря» Т.Шевченка, творів М. Гоголя, І. Франка, М. Коцюбинського, Лесі Українки, Г. Квітки-Основ'яненка [5].

Коли до Шевченківського ювілею (1939 р.) потрібно було виконати оформлення «Кобзаря», то таку роботу доручили І.С. Їжакевичу. Ілюстрації до «Кобзаря» стали вершиною творчого злету майстра. Автобіографічні поезії Т. Шевченка – «І золотої, й дорогої», «Мені тринадцятий минало» – неначе переплітаються в Івана Сидоровича з власним дитинством. Ці ілюстрації увійшли до хрестоматій та підручників, на них виховувалась українська молоді.

Окреме місце у творчості І.Їжакевича зайняла тема Другої світової війни. Ставши свідком епічних подій визволення міста Києва, він написав картину «Вступ радянських військ до Києва в листопаді 1843 року» та полотна про героїчних народних месників – «Партизанський табір» та «Ворог в оточенні». Ці роботи експонувалися на персональній виставці І.С. Їжакевича 1945 року в Києві [5].

Іван Сидорович вів листування з Уманським краєзнавчим музеєм, у якому зберігаються його листи та ілюстровані ним книги з автографами, збереглося і свідоцтво про народження художника.

Радянська держава відзначила заслуги талановитого художника двома орденами Трудового Прапора та орденом «Знак Пошани». Йому також було присвоєно звання Народного художника України, його ім’я носить вулиця в батьківському селі та м. Києві [5], провулок у місті Черкаси.

Іван Їжакевич помер 1962 року, залишивши понад 20 тисяч картин, ілюстрацій і творів, які є частиною української культурної спадщини. Його роботи не тільки прикрашають музеї та галереї, але й зберігають дух народної культури.

До мистецької еліти Уманщини відноситься і Герасим Миколайович Подхалюзін – український художник, майстер пейзажу та портретного живопису, чия творчість залишається маловідомою широкому загалу. Попри свій талант, він не здобув належного визнання ні за життя, ні після смерті. Мистецька спадщина Подхалюзіна майже повністю втрачена, що ускладнює оцінку його внеску в українське образотворче мистецтво. Однак збережені твори, що представлені в Уманському краєзнавчому музеї, засвідчують його виняткову майстерність.

Митець народився 26 січня 1880 р. у селі Бабанка Уманського повіту. Його батько походив з дворян, був унтер-офіцером і співаком католицького костельного хору [3, С.4]. Батько мав величезний вплив на формування світогляду своїх

дітей. З раннього дитинства він учив їх відчувати та цінувати красу, прищеплюючи любов до літератури, музики та академічного співу. Усі діти в родині тягнулися до мистецтва в різних його формах. Брат Герасима – Климентій писав вірші, а сестра – Марія малювала. Свою пристрасть до малювання майбутній художник виявив ще у дитинстві.

Досягнувши повноліття, хлопець вступив до Петербурзької Академії мистецтв і в 1902 році успішно закінчив навчання, отримавши диплом вільного художника. Він завжди з теплотою згадував час навчання в Петербурзькій Академії, де навчався у Іллі Юхимовича Рєпіна, видатного художника-реаліста, академіка і професора Академії з українським корінням. Після закінчення Петербурзької Академії мистецтв Герасим Миколайович повернувся на батьківщину і працював учителем малювання, креслення та красного письма в Уманському комерційному училищі та міській жіночій гімназії [3, С.4].

У 1910 році він переїхав у містечко Гадяч на Полтавщині, звідки була його дружина Марія. Там у міській гімназії він викладав малювання та ліплення. Пристрасть художника до живопису не зникала ні на мить: він малював міські пейзажі Полтави та Гадяча, а також зворушливі портрети селян і міщан Полтавської губернії. У 1912 році Герасим Миколайович Подхалюзін, як випускник Петербурзької Академії мистецтв, отримав запрошення взяти участь у Петербурзькому з'їзді художників – престижному мистецькому заході, що об'єднував провідних митців того часу, що було своєрідним свідченням його визнання. Після подій 1917-1920 рр. він повернувся на свою малу батьківщину і працював учителем малювання в містах Умань і Тальне та селах Підвисоке та Бабанка [3, С.4].

Життя Герасима Подхалюзіна в Умані було вершиною його творчої діяльності, перетворившись на справжню симфонію кольорів, світла та емоцій. Саме в Умані, серед затишних вуличок старовинного міста, розкішних парків і тихих річок, митець знаходив натхнення, занурюючись у світ природи, що була для нього головним джерелом художніх образів. Він написав велику кількість творів у різних жанрах, але багато з них – це портрети близьких людей, друзів і відомих сучасників, пейзажі, написані на природі під час прогулянки Софійським парком, архітектурні краєвиди Умані, які добре передають неповторну атмосферу повітового міста. Мешкаючи в Умані, він брав участь у художніх виставках і організовував власні. Зокрема, 1928 р. відбулася 3-я персональна виставка Г.М. Подхалюзіна в стінах Уманського краєзнавчого музею, що було особливою подією у творчості майстра пензля.

У 1930-х роках митець розлучився зі своєю першою дружиною Марією Пилипівною, яка працювала вчителем музики в міській школі №7. Причини розлучення не відомі, але він відразу одружився з молодою сільською дівчиною Анною і переїхав до села Підвисоке на Уманщині, де працював учителем у

сільській школі. У 1935 р. Подхалюзіни перебралися до містечка Тальне на Уманщині. Тальнівчани дивувалися: як цілими днями можна сидіти за мольбертом? Та коли Герасим Миколайович влаштовував у Тальному виставку своїх робіт,то це зняло усі питання. Довершеність картин майстра вражала: «Портрет дружини» світився внутрішньою духовною енергією, а картина – «Голова Коня» зупиняла біля себе відвідувачів виставки. У Тальному Г.М. Подхалюзін працював у неповній середній школі №2 (заводській) учителем малювання, а його дружина викладала російську мову та літературу.

Початок війни та сімейні незгоди порушили розмірне життя митця. Він переїхав до Підвисокого, а потім повернувся до Бабанки. «Більшість картин спакував і вийшов на дорогу. Ледве встиг їх вкинути в кузов вантажівки, як вона рушила з місця і поїхала. В розпачі дивився їй вслід, бо зникали плоди його творчої праці», – розповідали працівники Тальнівського музею історії [7]. На 65 році життя, 10 грудня 1945 року художника не стало.

Роботи Г.М. Подхалюзіна сповнені глибокого відчуття природи, гармонії та емоційного переживання. Кожна картина розповідає свою історію, відкриваючи глядачеві світ очима митця. Наприклад, картина «Бабанський млин» зачаровує ніжністю зелених фарб, «Будинок Волконських у місті Умань» має не лише художню, а й історичну цінність, так як споруда, зображена на полотні, не збереглася до наших днів [6, С.4]. Настрій золотої осені навіюють картини «Бабанська церква» та «Сільський будинок». Створював митець і портрети. Зокрема його «Портрет дружини в кріслі за читанням» вражає гармонією й витонченістю. Мистецьки досконаленими є і такі роботи Г.М. Подхалюзіна, як «Портрет дружини в шубці з муфтою» та «Портрет дружини в синьому», «Портрет сестри Марії».

В Уманському краєзнавчому музеї зберігається лише 16 живописних творів Герасима Подхалюзіна, які у різний час передала до фондів донька художника – Валентина Подхалюзіна. Це «Ставок», «Літо в Гадячі», «Пейзаж з млином», «Сільський будинок». Сільська тематика, мабуть, була найближчою художнику. Найбільш упізнаваною його роботою є «Сільське подвір'я», на якій відтворено насичений сонцем та повітрям куточок сільського краєвиду: широке подвір'я, старий дерев'яний паркан, хата за густою зеленню і маленька жіноча постать з червоному, що вносить в ліричний пейзаж олюдненість. Картини «Бабанський млин» і «Бабанська церква» влучно передають не лише барви, а й повітря, навіюючи елегійний настрій.

У 2010 р. виставку творів митця в Умані відвідала донька – Валентина Герасимівна – співачка, музикант, художниця. Вона розповідала, що свого батька завжди бачила в роботі: за мольбертом, з фарбами та пензлями. Він малював людей, церкви, ліс, квіти. Картин було дуже багато (портрети, пейзажі, натюрморти) і він їх складав у спеціальні фанерні ящики. Майже усі зароблені

учителюванням гроші витрачав на купівлю фарб, полотна, підрамників. А ще, за словами доньки, Герасим Миколайович гарно співав, обожнював українську народну пісню. «Бувало: батько малює біля вікна, а мама шиє або вишиває, аж раптом як заспівають разом «Ой, на горі там женці жнуть», то відлунює у кожному куточку хати. Часто співали утрьох. Батько любив українську прозу та поезію, гарно декламував вірші класиків української літератури» [4]. Тоді ж Валентина Герасимівна передала Уманському музеєві дві невеликі роботи батька – «Портрет дочки» і «Портрет Ганни». Картини давні, без підрамників, подекуди обсипалась фарба, але, за словами доньки, це останні роботи батька, які в неї були.

З Уманщиною пов'язана мистецька біографія ще одного талановитого майстра пензля – Григорія Степановича Турчака. Він народився 24 січня 1890 року в селі Плоске на Полтавщині, де з дитинства захоплювався красою природи [1]. На початку XX століття у Полтаву приїхав відомий художник-передвижник Григорій М'ясоєдов, який у 1889 р. придбав у передмісті Павленки садибу з великим садом, парком, ставком і оселився там. У 1894 р. Григорій Григорович М'ясоєдов відкрив у Полтаві школу малюнку та живопису, яка проіснувала кілька років. Григорій Турчак не міг не прийти до тієї школи. Під час їх зустрічі сільський хлопець Григорій Турчак був вражений мистецтвом майстра Григорія М'ясоєдова і, не вагаючись, почав допомагати йому під час малювання пейзажів, спостерігаючи за його майстерністю. Г.Г. Мясоєдов помітив талант юнака, і, ймовірно, саме він спрямував Г. Турчака на навчання до Петербурзької Академії мистецтв. Після двох років навчання в академії Григорій Турчак закохався в доньку багатих батьків, які не дозволили йому одружитися з нею. Та не зрадивши кохання, Григорій залишає академію та Петербург і повертається в Україну з нареченою Зінаїдою Дмитрівною. У молодого подружжя попереду було усе життя, сповнене кохання і піклування один про одного.

Як і чому Г. Турчак опинився саме в Умані поки-що невідомо. «Тут вони оселилися, він розпочав малювати, став шанованою та знаною людиною. У них не було дітей і вони часто запрошували учнів до себе додому на чаювання. Разом з однокласниками у гості до Турчаків ходив і Корній Мікіндо, в майбутньому художник і педагог. Він, будучи тоді дуже бідним хлопчиком, у сім'ї Турчаків бачив теплу атмосферу, гармонійну та красиву пару, певну розкіш, витонченість, і, можливо, це знайомство давало йому поштовх вчитися та прагнути кращого в житті» [6, С.57].

У 1927 році Г. Турчак виставив свої роботи на першій Республіканській виставці Асоціації революційних митців України (АРМУ), ставши одним із небагатьох художників з «провінції», хто потрапив до цього творчого об'єднання [1]. Виставки у місті організовувалися часто, і Турчак був одним із найактивніших учасників. Григорій Степанович викладав у школах м. Умані, педучилищі,

педінституті, керував студією образотворчого мистецтва [1]. А весь вільний час він присвячував живопису. Після роботи він брав невелику валізу і сам або з учнями вирушав на околиці Умані малювати етюди.

На початку 1930-х років Г. Турчак викладав географію в Уманському педтехнікумі. Після реорганізації Інституту соціальної освіти в педагогічний, він отримав запрошення викладати креслення в новому закладі. У 1936 році його перевели на роботу до уманської школи №2, де він викладав географію та малювання. У 1941 році Григорій Степанович став директором цієї школи.

Коли почалась Друга світова війна і нацистські війська зайняли Умань, він залишився в окупованому місті і, аби якось прожити, малював ікони і продавав їх на базарі. У 1944 р. Г. Турчак з дружиною емігрували до Німеччини, а потім були Франція і США. Після війни він повернувся до Умані, але не міг знайти собі роботу, його нікуди не брали. «На той час Корній Генріхович Мікіндо вже створив свою студію образотворчого мистецтва у Будинку культури. Друзі та учні Григорія Турчака просили Корнія Генріховича взяти його до себе на роботу учителем. Так, шляхи двох талановитих особистостей знову зійшлися» [6, С.57]. Але не надовго: через якийсь конфлікт з К. Мікіндо Г. Турчак втратив роботу. У 1947 р. Григорій Степанович перебрався до Христинівки, де йому вдалося влаштуватися вчителем географії Христинівської залізничної школи №18. В Христинівці він організовував ізостудію [1].

Григорій Степанович Турчак був не тільки відомим живописцем, але й талановитим педагогом з багатим досвідом викладання. Він став наставником для багатьох учнів, які згодом стали відомими художниками (К.Лодзейський, Ю. Іщенко, В. Куліш) та архітекторами (Л. Попиченко, С. Янов, К. Плахонтнюк, А. Стопкевич) [1]. Педагогіка завжди була його пристрастю. Г. Турчак з радістю ділився своїми знаннями та досвідом з тими, хто прагнув займатися мистецтвом. Він віддавав учням свою любов і тепло, щиро радів їхнім досягненням. Велика любов до мандрівок кликала Григорія Степановича щоліта в різні куточки країни. На уроці географії під час розповіді чи опитування він використовував прийом умовної подорожі за картою. Його завжди кликала дорога. Під час мандрівки в гори у Новому Афоні на Кавказі, де він відпочивав, 1967 р. він помер [1].

У картинах Григорія Степановича Турчака часто присутній один і той самий природний мотив – гармонійне поєднання землі, води та неба. Ці три елементи, переплітаючись між собою, створювали в його пейзажах відчуття рівноваги та спокою, як на картинах: «Рання весна», «Сонячний день», «Степовий пейзаж», «На лузі», «На березі річки», «Жнива», «Дорога», «У лісі», «Ставок», «Осінній пейзаж», «Галявина влітку».

Григорій Степанович Турчак був не лише талановитим художником, а й педагогом, який залишив по собі відчутний слід у багатьох долях нової генерації митців України.

В Уманському та Черкаському краєзнавчих музеях збереглася чимала частина творів Григорія Турчака – це більші чи менші за розміром картини, що виконані в техніці олійного живопису чи акварелю. Частина його творів зберігається у приватних колекціях, а у колекціях художніх музеїв відклалося близько 300 етюдів митця.

Це усі відомості про життєві шляхи О.Камінського, І. Їжакевича, Г. Подхалюзіна, Г. Турчака, що зібрані з газетних публікацій з нагоди ювілейних дат та записані з екскурсій в Уманському художньому музеї (Картинній Галереї), які проводили колишня його директорка Тамара Гай та теперішня – Валентина Коробань. Споглядання полотен митців залишають незабутнє враження, переконливо свідчать про таланти землі української, про піднесеність людського духу і тонкощі емоційного сприйняття українського мистецтва.

Висновки. Отже, в культурному просторі Уманщини у XIX-XX ст. формувалась плеяда талановитих особистостей, які увійшли до золотого фонду культурної еліти. Не дивлячись на зумовлені підневільним становищем України несприятливі історичні чинники, які проявлялися «викачуванням» талантів з українських теренів, все ж глибокі корені української культури проростали на національному грунті потужними творчими талантами. На прикладі тільки одного невеликого регіону – Уманщини видно, що з українського середовища виходили непересічні особистості, творча спадщина яких є не тільки національним надбанням, а й частиною загальнолюдської культурної скарбниці.

Культурна спадщина, як частина культури, варта збереження, пошанування і використання. Особливо в роки російсько-української війни вона стає чинником спротиву та збереження національної ідентичності. Тому на часі пропагування відомих і маловідомих зразків культурної спадщини, демонстрація світові осібності культурного поступу українства навіть в умовах перебування під російсько-радянською владою.

Література:

1. Гай Т. Художник і педагог. *Уманська зоря*. 2000. 11 жовтня.
2. Дундяк І. Іван Їжакевич і церковне мистецтво України другої половини XX ст. *Народознавчі зошити*. 2016. № 5 (131). С.1095-1101.
3. Коробань В. Мистецька спадщина Герасима Подхалюзіна (1880-1945). *Уманська зоря*. 2016. №13. 15 січня. С.4.
4. Коробань В. Мистецька спадщина уманського художника Герасима Подхалюзіна (до 145 річниці з дня народження) / Архів авторів.
5. Коробань В.П. Покликання. *Хроніка*. 2004. 18 лютого.
6. Кузнець Т.В., Присяжнюк А.Ю. Корній Генріхович Мікіндо: життя, продовжене в учнях. *Наукові записки ВДПУ імені Михайла Коцюбинського*. 2023. Вип. 44. С. 52-62.
7. Проценко С., Приходько О. Учень Іллі Рєпіна / Архів авторів.
8. Спілка художників України. *Українські радянські художники: довідник* / уклали Даскалова Р. О., Кучеренко З. В., Мальцева В. Ф., Стрєлова З. К., Турунова А. І., Фіщенко А. І., Цельтнер В. П. К.: Мистецтво, 1972. 564 с.

9. Сторчай О. З листів Івана Їжакевича до Федора Коновалюка (1941-1961): до 150-річчя від дня народження І.Їжакевича. *Рукописна та книжкова спадщина України*. 2018. Вип. 22. С.479-508.

10. Турчак Г.С. – учитель, художник, спортсмен. Віртуальний музей історії освіти Христинівщини. URL: https://surl.lt/yqlpym

11. Форманюк Т., Сєрих С., Ковальова Н., Гуртова В. Мистецька спадщина та особисті речі І.С. Їжакевича у збірці Національного музею історії України. *Молодий вчений*. 2023. №4 (116). С.52-57.

12. Шпак В. Архітектор багатьох перлин Москви Олександр Камінський – родом з України. *Урядовий кур'єр*. 2013. 6 листопада.

References:

1. Hai, T. (2000, October 11). Khudozhnyk i pedahoh [Artist and teacher]. *Umanska zorya.* [in Ukrainian].

2. Dundiak, I. (2016). Ivan Yizhakevych i tserkovne mystetstvo Ukrainy druhoyi polovyny XX st. [Ivan Yizhakevych and Church art of Ukraine in the second half of the 20th century]. *Narodoznavchi zoshyty*, 5(131), 1095-1101 [in Ukrainian].

3. Koroban, V. (2016, January 15). Mysteetska spadshchyna Herasym Podkhaliuzina (1880–1945) [The artistic heritage of Herasym Podkhaliuzin (1880–1945)]. *Umanska zorya*. [in Ukrainian].

4. Koroban, V. (n.d.). Mysteetska spadshchyna umanskoho khudozhnika Herasym Podkhaliuzin (do 145-richnytsi z dnya narodzhennia) [The artistic heritage of the Uman artist Herasym Podkhaliuzin (on the 145th anniversary of his birth)]. Arkhiv avtoryv [in Ukrainian].

5. Koroban, V. P. (2004, February 18). Poklykannia. *Khronika* [Calling. Chronicle]. [in Ukrainian].

6. Kuznets, T. V., & Prysiazhniuk, A. Y. (2023). Korniy Henrikhovych Mikindo: zhyttia, prodovzhenne v uchniah [Korniy Henrikhovych Mikindo: A life continued in students]. *Naukovi zapysky VDPU imeni Mykhaila Kotsiubynskoho*, 44, 52-62 [in Ukrainian].

7. Protsenko, S., & Prykhodko, O. (n.d.). Uchen' Illi Repina [A student of Ilya Repin]. Arkhiv avtoryv [in Ukrainian].

8. Spilka khudozhnykiv Ukrainy. (1972). *Ukrains'ki radjans'ki khudozhnyky: dovidnyk [Ukrainian Soviet artists: A reference book]*. Kyiv: Mystetstvo. [in Ukrainian].

9. Storchay, O. (2018). Z lystiv Ivana Yizhakevycha do Fedora Konovaliuka (1941–1961): do 150-richchya vid dnya narodzhennya I. Yizhakevycha [From the letters of Ivan Yizhakevych to Fedor Konovalyuk (1941–1961): To the 150th anniversary of Ivan Yizhakevych's birth]. *Rukopysna ta knyzhkova spadshchyna Ukrainy*, 22, 479-508 [in Ukrainian].

10. Turchak, H. S. (n.d.). Uchytyel', khudozhnyk, sportsmen [Teacher, artist, athlete]. Virtuialnyi muzei istorii osvity Khrestynivshchyny. Retrieved from https://surl.lt/yqlpym. [in Ukrainian].

11. Formaniuk, T., Syerikh, S., Kovalova, N., & Hurtova, V. (2023). Mysteetska spadshchyna ta osobysti rechi I. S. Yizhakevycha u zbirtsi Natsional'noho muzeiu istorii Ukrainy [The artistic heritage and personal belongings of I.S. Yizhakevych in the collection of the National Museum of History of Ukraine]. *Molodyi vchyenyi*, 4(116), 52-57. [in Ukrainian].

12. Shpak, V. (2013, November 6). Arkhitektor bahatokh perlyn Moskvy Oleksandr Kaminsky – rodom z Ukrainy [The architect of many pearls of Moscow, Oleksandr Kaminsky – originally from Ukraine]. *Uriadovyi kuriier*. [in Ukrainian].